

*Вечерова Є. М.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ САНКЦІЇ КРІЗЬ ПРИЗМУ ОСНОВНИХ ВЕКТОРІВ СУЧАСНОЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ (КРИТИЧНИЙ АНАЛІЗ ДЕЯКИХ НОВЕЛ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ)

Анотація. У статті проаналізовано вплив основних векторів сучасної кримінальної політики України на зміст кримінально-правових санкцій та їх подальшу модифікацію. З'ясовано «реверсний» (зворотний) зв'язок кримінально-правових санкцій та кримінальної політики.

Ключові слова: санкції, спеціальна конфіскація, заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб, злочини проти основ національної безпеки України.

Постановка проблеми. З усіх структурних елементів кримінально-правової норми санкція є найбільш «рухливою» її частиною. Це наглядно постає з прикладу змін і доповнень, які постійно вносяться в чинне кримінальне законодавство України.

Метою статті є спроба прослідкувати, як основні вектори сучасної кримінальної політики України позначаються на змісті кримінально-правових санкцій та їх подальшій модифікації, а також з'ясувати їх «реверсний» зв'язок (тобто зворотний вплив кримінально-правових санкцій на кримінальну політику).

Стан дослідження свідчить про комплексність представлені тематики. Так, кримінально-правові санкції були предметом прискіпливого аналізу О.О. Книженко, А.П. Козлова, Н.А. Орловської та інших учених. Питання кримінальної політики, у тому числі окремі способи її здійснення, висвітлювалися Д.О. Балобановою, О.І. Бойком, О.В. Гребцовим, А.А. Митрофановим, В.О. Туляковим, П.Л. Фрісом, спеціальна конфіскація – І.М. Горбачовою, К.М. Оробець, а окремі аспекти кримінально-правового впливу на юридичних осіб – О.О. Дудоровим, О.О. Михайловим, В.С. Сотніченком, М.І. Хавроноком.

Однак динамічність чинного кримінального законодавства України обумовлює необхідність і доцільність проведення додаткових наукових пошуків у цій сфері.

Виклад основного матеріалу. Перш ніж перейти до розгляду окремих аспектів заявленої проблематики, доцільно зрозуміти декілька застережень методологічного характеру.

Як відомо, усталеним є аналіз санкції винятково в контексті негативної реакції на вчинений злочин у вигляді покарання.

Подібне розуміння кримінально-правової санкції досі превалює в більшості підручників із кримінального права, у яких кримінально-правова санкція визначається як частина статті Особливої частини Кримінального кодексу України (далі – ККУ), яка встановлює вид і міру (розмір) покарання за кримінальне правопорушення, вказане в диспозиції.

Однак, на наше переконання, такий підхід до кримінально-правових санкцій є дещо звуженим і давно не відповідає сучасним реаліям. По-перше, він входить у суперечність з ідеями про «багатоколіїність» кримінально-правового впливу. По-друге, він не враховує наявність приватноправових засад у кримінально-правовому полі.

У цьому аспекті нам імпонує висловлена в літературі точка зору про поділ кримінально-правових санкцій на примусові

(покарання та інші заходи кримінально-правового характеру) і заохочувальні [1, с. 154–170].

З огляду на вищезазначене в контексті репрезентованого дослідження ми будемо відштовхуватися від широкого підходу до кримінально-правових санкцій та розуміти під ними наслідки за порушення кримінально-правової заборони у вигляді покарання, інших заходів кримінально-правового характеру або кримінально-правового заохочення.

У 2013 р. було видозмінено Розділ XIV Загальної частини ККУ, у результаті чого він отримав абсолютно нову назву – «Інші заходи кримінально-правового характеру».

Вважаємо, що такі дії з боку законодавця слід розцінювати як «легалізацію» (офіційне визнання) ним «багатоколіїності» кримінально-правового впливу.

Ці зміни стосувалися також змістовної частини згаданого розділу, який, крім традиційно відомих заходів (примусових заходів медичного характеру та примусового лікування), уперше надав легальний статус ще одному «іншому» заходу – спеціальній конфіскації (ст. ст. 961, 962 ККУ).

Однак подібний крок із боку законодавця викликав більше запитань, ніж відповідей.

Відсутня дефініція спеціальної конфіскації. У ст. 961 ККУ сказано лише, що спеціальна конфіскація полягає в примусовому безоплатному вилученні за рішенням суду у власність держави грошей, цінностей та іншого майна у випадках, визначених ККУ, за умови вчинення злочину, передбаченого ст. 354 ККУ та ст. ст. 364, 3641, 3652, 368–3692 розділу XVII Особливої частини ККУ, або суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого зазначеними нормами.

Не зрозуміло, чим відрізняється новий захід від додаткового покарання у вигляді конфіскації майна (ст. 59 ККУ).

Крім того, законодавець безпідставно звужив сферу застосування цього заходу, обмеживши її лише розділом XVII Особливої частини ККУ. В Україні до внесення Законом України від 18.04.2013 р. № 222-VII вказаних змін до ККУ вже передбачалася спеціальна конфіскація безпосередньо санкціями близько тридцяти норм Особливої частини ККУ, наприклад, ст. ст. 201, 204, 208, 209, 229, 246, 248, 249, 301 ККУ тощо [2, с. 103–106].

Ще однією новелою кримінального законодавства України, яка прямо стосується кримінально-правових санкцій, є Розділ XIV1 «Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб», яким Загальну частину ККУ доповнено на підставі Закону України від 23.05.2013 р. № 314-VII.

Метою вказаних змін є підвищення санкцій за кримінальні корупційні правопорушення – встановлення більш жорстких видів покарання за відповідні правопорушення як щодо фізичних, так і щодо юридичних осіб.

Поява цього розділу – практично перший (хоча й не дуже послідовний) легальний крок на шляху до запровадження в Україні кримінально-правового впливу на юридичних осіб (у

2009 р. вже мала місце невдала спроба законодавця ввести кримінальну відповідальність юридичних осіб за вчинення корупційних правопорушень).

Загалом же доцільність запровадження кримінально-правового впливу на юридичних осіб в Україні – це більш ніж дискусійне питання, щодо якого відсутня одностайна думка наукової спільноти (стосовно нього існують досить вагомими як аргументи, так і контраргументи).

Оцінюючи міркування, які наводяться прихильниками й супротивниками встановлення кримінально-правового впливу на юридичних осіб, слід зазначити, що всі вони заслуговують на увагу, жоден із них не може категорично відкидатися, їх сукупності є зрештою рівнозначними.

Слушною із цього приводу є позиція В.О. Навроцького, який вважає: «Ця проблема не може бути розв'язана в юридичній площині, а потребує вольового політичного рішення» [3, с. 235].

Фактично наявність Розділу XIV1 «Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб» Загальної частини ККУ підтверджує, що вітчизняний законодавець позитивно ставиться до введення юридичних осіб у кримінально-правову орбіту як самостійних суб'єктів. Інша справа, що таке рішення не стільки є юридичним, скільки має «політичне забарвлення» та детермінується взятими Україною на себе міжнародно-правовими зобов'язаннями щодо протидії корупційним правопорушенням.

Тому зараз з огляду на наявні законодавчі новели вже необхідно дещо зміни акценти й переформулювати запитання. Інакше кажучи, слід з'ясувати не те, бути чи не бути юридичним особам (законодавець його вже вирішив), а те, у якому саме статусі їм бути.

Через те, що на законодавчому рівні це питання досі залишається відкритим, у доктрині пропонуються три варіанти його вирішення:

1) юридичні особи – суб'єкти злочину (спеціальні суб'єкти злочину);

2) юридичні особи – суб'єкти кримінальної відповідальності (найбільш розповсюджений підхід);

3) юридичні особи – суб'єкти кримінально-правового впливу (спільна позиція вчених кафедри кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія»).

На наше переконання, саме остання позиція є найбільш прийнятною, зокрема, з таких міркувань:

– згідно із ч. 1 ст. 18 ККУ суб'єктом злочину є виключно фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого відповідно до ККУ може наставати кримінальна відповідальність;

– відповідно до ч. 1 ст. 2 ККУ підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого ККУ (суб'єкт злочину – невід'ємний елемент складу злочину).

Розділом XIV1 Загальної частини ККУ передбачаються види заходів кримінально-правового характеру, що застосовуються до юридичних осіб.

Відповідно до ст. 966 ККУ до юридичних осіб судом можуть застосовуватися такі заходи кримінально-правового характеру:

- 1) штраф;
- 2) конфіскація майна;
- 3) ліквідація.

Такий крок, з одного боку, є прогресивним, оскільки Україна також включена у світовий правовий і політичний контексти та має синхронізувати національне законодавство з відповідними міжнародно-правовими стандартами, а з іншого – виникає

низка запитань, які поки що залишаються без офіційної відповіді з боку законодавця, тобто відкритими [4, с. 153–158]. Зокрема, якою є юридична природа «заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб»: це вид покарання чи інші заходи кримінально-правового впливу? Адже в ст. 51 ККУ перераховуються покарання з однойменними назвами: ідеться про «штраф» та «конфіскацію майна».

Кримінальний закон – «ultima ratio» серед засобів стримування злочинних девіацій. Однак останнім часом досить чітко прослідковується тенденція до посилення його репресивності, що накладає відповідний «відбиток» також на змістовну частину кримінально-правових санкцій.

Наприклад, Розділ I «Злочини проти основ національної безпеки України» Особливої частини ККУ з моменту прийняття чинного ККУ до початку 2014 р. мав статус єдиного розділу в Особливій частині ККУ, до якого не було внесено жодних змін.

Однак ситуація почала кардинально змінюватися із січня 2014 р., у результаті чого ми отримали суттєве поглиблення пеналізації за декількома напрямками: 1) у ч. 3 ст. 110 ККУ було введено довічне позбавлення волі (загалом цей вид покарання є більш характерним для злочинів проти життя та здоров'я особи, ніж для злочинів проти основ національної безпеки); 2) підвищено нижні межі санкцій багатьох статей або частин статей (ст. 110 ККУ, ч. 1 ст. 111 ККУ, ст. ст. 113–114 ККУ); 3) підвищено верхні межі санкцій усіх частин статті 110 ККУ; 4) усі санкції статей цього розділу переведено в розряд потенційно кумулятивних шляхом передбачення додаткового факультативного покарання у вигляді конфіскації майна (ст. ст. 109–114 ККУ); 5) скорочено перелік можливих основних видів покарань в окремих альтернативних санкціях (ч. ч. 1, 2 ст. 110 ККУ).

Крім того, у Розділі I Особливої частини ККУ з'явилося дві принципово нові норми: ст. 1102 «Фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України» та ст. 1141 «Перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань».

Безумовно, такі новели обумовлюються напруженою політичною обстановкою в державі. Зробити ж певні конкретні висновки щодо їх ефективності не вважаємо за можливе, оскільки в Єдиному реєстрі судових рішень досі відсутня (майже відсутня) правозастосовна практика за цими нормами.

Що стосується зворотного впливу кримінально-правових санкцій на кримінальну політику, то вважаємо, що своєрідним «лакмусовим папером» тут виступає правозастосовна практика.

А.С. Макаренко слушно зауважує із цього приводу: «Вплив конструкцій санкцій кримінально-правових норм на вибір тієї чи іншої міри покарання безсумнівний» [5, с. 65].

Недосконалість конструкцій кримінально-правових санкцій на рівні правозастосування може викликати такі проблеми:

- 1) проблему «віртуальної» (штучної) альтернативності;
- 2) право на існування (доцільність) безальтернативних санкцій (у контексті співвідношення з принципом індивідуалізації покарання);
- 3) проблему різницею у визначенні мінімальних і максимальних меж санкції (у ситуації великого розриву між мінімальною та максимальною межею).

Висновки. Таким чином, основні вектори сучасної кримінальної політики України свідчать про те, що законодавець легалізував ідею про «багатоколіїність» кримінально-правового впливу, тим самим надавши офіційного статусу примусовим кримінально-правовим санкціям у вигляді спеціальної конфіс-

кації та заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб.

Існуючими вадами у сфері законодавчої регламентації спеціальної конфіскації є такі: відсутня дефініція спеціальної конфіскації, не зрозуміло, чим відрізняється новий захід від додаткового покарання у вигляді конфіскації майна (ст. 59 ККУ); законодавець безпідставно звужив сферу застосування спеціальної конфіскації, обмеживши її лише розділом XVII Особливої частини ККУ.

Відсутні чіткі критерії щодо розмежування «заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб» у вигляді штрафу та конфіскації майна від покарань з однойменною назвою.

Незважаючи на поглиблення пеналізації та додаткову криміналізацію в Розділі I «Злочини проти основ національної безпеки України» Особливої частини ККУ, норми цього розділу, як і раніше, продовжують залишатися «мертвими».

«Реверсний» (зворотний) вплив кримінально-правових санкцій на кримінальну політику полягає в тому, що неадекватно сформульовані санкції, створюючи низку труднощів на рівні правозастосування, сприяють нерезультативності кримінальної політики як такої (її неефективності), тим самим підриваючи авторитет кримінального закону.

Література:

1. Орловская Н.А. Уголовно-правовые санкции: проблемы определения, классификации и функционального анализа : [монография] / Н.А. Орловская. – О. : Юридическая литература, 2010. – 293 с.
2. Горбачова І.М. Пробіли правового регулювання спеціальної конфіскації за КК України / І.М. Горбачова // Особливості розвитку законодавства України у контексті євроінтеграційних процесів : матер. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Донецьк, 15–16 листопада 2013 р.). – Донецьк : Східноукраїнська наукова юридична організація, 2013. – С. 103–106.

3. Українське кримінальне право. Загальна частина : [підручник] / за ред. В.О. Навроцького. – К. : Юрінком Інтер, 2013. – 712 с.
4. Берзін П.С. Окремі проблеми застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб / П.С. Берзін, В.О. Гацелюк // Актуальні проблеми кримінальної відповідальності : матер. міжнар. наук.-практ. конф. (10–11 жовтня 2013 р.) / редкол. : В.Я. Тацій, В.І. Борисов та ін. – Х. : Право, 2013. – С. 153–158.
5. Макаренко А.С. Суддівський розсуд при призначенні покарання в Україні : [монографія] / А.С. Макаренко. – О. : Юридична література, 2013. – 272 с.

Вечерова Е. Н. Уголовно-правовые санкции сквозь призму основных векторов современной уголовной политики Украины (критический анализ некоторых новелл Уголовного кодекса Украины)

Аннотация. В статье проанализировано влияние основных векторов современной уголовной политики Украины на содержание уголовно-правовых санкций и их дальнейшую модификацию. Выяснена «реверсная» (обратная) связь уголовно-правовых санкций и уголовной политики.

Ключевые слова: санкции, специальная конфискация, меры уголовно-правового характера в отношении юридических лиц, преступления против основ национальной безопасности Украины.

Vechevova Y. Criminal legal sanctions in the light of the main vectors of modern criminal policy in Ukraine (critical analysis of some novels of the Criminal Code of Ukraine)

Summary. In the article, there is an analysis of the influence of the main vectors of the modern Ukrainian criminal policy on the content of criminal legal sanctions and their further modification. Reversible connection of the criminal legal sanctions and criminal policy was figured out.

Key words: sanctions, special confiscation, measures of criminal legal type concerning legal entities, crimes against the national safety of Ukraine.